

kevés konkrét utalás található a könyv lapjain. Azonban akár örökölt szemlélet nyomait véljük felfedezni, akár önálló történetsszemlélet jeleire ismerünk rá, mindkét esetben csak elismerőleg szólhatunk szerzőnk történelemfelfogásának pozitívumairól. Akár úgy, mint példamutatást a város lakó *polgár* emelkedettebb fogalmának, illetve etikai tartalmakban a mainál sokkal gazdagabb jelentésének a felismeréséhez. De úgy is, mint a bicskázó legényvirtus, a kábítószeres hőstettek és szoknyaháborúk ellenszerét. Már csupán ezért is, mert útmutatásul szolgálhat ahhoz, hogy az arra hivatottak megírják más etnikumok helytörténeti módszerű történelemkönyvét is. Ez pedig minden bizonnyal jó szolgálatot tenne identitáskereső buzgalmainknak. Különösen annak, aki a „haza” fogalmával mind ez ideig csak ellentétes (gyakran ellenséges) eszmei sugallatú sajtótermékekből, tömény ideológiával megrakott tankönyvekből, választási szónoklatokból ismerkedett, nem pedig abból, amit a szülőföld élményvilága nyújt neki.

SZELI István

TÖRTÉNELMÜNK EGY MOZGALMAS KORSZAKÁRÓL

Hornýák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2004

1.

Doktori értekezés, de rendkívül érdekes és eredeti mű az, amelyet most a Forum Könyvkiadó az olvasó kezébe ad: Hornýák Árpád *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok* című könyve. Elsősorban is hiányt pótol a magyar történelemtudományban és a mi szellemi életünkben is. Már annak alapján is, hogy a Magyarország történelmének kutatói között kevesen voltak azok, akik szerbül tudtak, pótolja azt a hiányt, amit maga a szerző így határoz meg: „Ezzel szemben Magyarország szomszédjaival való kapcsolatairól alig született egy-két tanulmány.” A vajdasági magyarság történelmével kapcsolatban pedig még kevesebb az alapos, tudományos munka. E hiányok pótlására Hornýák úttörő munkát végzett, amivel kapcsolatban egyik recenzense, Ádám Magda azt emeli ki, hogy „a tanulmány jórészt alapkutatások terméke”. Mert a könyvvel kapcsolatban elsősorban azt a hatalmas munkát kell megemlíteni, amit a szerző elkészítéséhez végzett, szintén recenzensét idézve: „első helyen ki kell emelni a témakörre vonatkozó jugoszláv és magyar források feltárását és feldolgozását”.

Maga a szerző elmondja, hogy a belgrádi, budapesti és londoni levéltárban végezte kutatómunkáját. És nem véletlenül teszi első helyre a Belgrádban végzett kutatást, hisz ez adja meg a műnek azt az erényét, amelyet a szerb

nyelv ismeretével kapcsolatban említettünk, azt, hogy a tárgyalt kérdéseket illetően milyen előnyt jelent a belgrádi levéltár anyagainak ismerete és feldolgozása, mekkora segítséget nyújt Magyarország és Jugoszlávia történelme e kényes szakaszának megismeréséhez és bemutatásához. A másik vonatkozást – a vajdasági magyarság történelmének kérdését illetően – a szerző ugyanazt mondja: „Dolgozatomban a jugoszláviai magyarok kérdésével csak érintőleg foglalkozom.” De történelmünkről olyan kevés mű született (a szerző által felsoroltakat nem sokkal lehetne kiegészíteni), hogy minden újabb kísérlet e történelem egy-egy mozzanatának megragadásra hiányt pótló úttörő munka.

A szerző nagyon vigyáz arra, hogy csak a puszta tényeket közölje, értékelésre, minősítésre nem vállalkozik, hogy megőrizze a történész objektivitását. Ennek ellenére kénytelen sok mindent más megvilágításba helyezni, állást foglalni ott is, ahol a szerző megállapítása szerint „az egymásnak ellentmondó dokumentumok következtében a mai napig nincs egyöntetűen elfogadott vélemény”. A történésznek ezt az objektivitásra törekvésének benyomását erősíti az is, hogy a szerző munkáját rengeteg lábjegyzettel látta el. (Oldalszámban a lábjegyzetek a könyvnek kb. egynegyedét teszik ki, de mivel ez a rész apróbb betűvel, sűrűbb tördeléssel jelent meg, mondanivalóban a könyvnek akár egyharmadát is adják. De annyi új információt is tartalmaznak, hogy az olvasó rosszul tenné, ha legalább nem nézné meg.) Ezekkel a lábjegyzetekkel kapcsolatban néha hiányérzetünk van. (Például, amikor a Ruhr-válságot említő résznél a lábjegyzet számát meglátjuk, azt várnánk, hogy a szerző megmagyarázza ezt a válságot, ehelyett a lábjegyzet azt mondja el, hogy ezt a véleményt honnan vette.) De ezek a lábjegyzetek nemcsak a mondanivaló forrását tüntetik fel, hanem valamilyen részlettel, új információval ki is egészítik, hogy együtt adjanak egy olyan egészet, amely sok tekintetben felfedezésértékű mondanivalót közvetít az olvasónak.

2.

A mű legigazibb erénye, felfedezésértékű mondanivalója az, hogy teljes képet ad történelmünknek erről az évtizedéről. Méghozzá úgy rajzolva meg ennek a képnek a körvonalait, hogy – szinte az objektivitással, tényközléssel majdnem tüntető szerző akaratától függetlenül – eligazítson bennünket mai dilemmáinkban, segítsen mostani kérdéseink megválaszolásában, így betöltve a történelem legmagasztosabb feladatát, hogy – mint a régi rómaiak mondták – az élet tanítómestere legyen. Az igazán nagy dolog ugyanis ezzel a művel kapcsolatban az, hogy képet kapunk mánról. Először is arról, hogy mekkorát változott a világ a II. világháború után: amíg az első után (ezt tárja elénk ez a könyv) Európa szinte minden állama azzal volt elfoglalva, hogy elégedetlen volt a háború kimenetelével, a neki hozott eredményekkel vagy következmé-

nyekkel, és szinte már állandóan a következő háborúra készülve ennek korrekciójával volt elfoglalva, addig a II. világháború után Európa végleg lezárta a háborúk századait, megszakította a revans és visszavágás ördögi bűvös körét, hogy megteremtse a határok nélküli, közös pénzzel bíró Európát. Másrészt csak az ilyen tanulmányok révén kapunk teljes képet arról, hogy nem egyszerűen költői megfogalmazás, hanem fájó valóság, hogy e térség országai a rendszerváltással elvesztek az időben, mert saját reális idejüket elveszítették, abba az időbe, amelybe Európa közben érkezett, nem tudtak eljutni, tehát az I. világháború utáni korszakba kanyarodtak vissza. A szerencsétlenebbek ott folytatták öldöklésüket, ahol akkor abbahagyták, a szerencsésebbek pedig ott folytatták Trianon körüli harcaikat, ahol akkor abbahagyták.

A könyv igazi értéke ugyanis az, hogy mennyire élénk tárja ezt az I. világháború utáni korszakot, amelyben két szörnyűség határozza meg az itteni országok életét és tetteit: az, hogy senki sem fogadja el véglegesnek a világháború eredményét és mindenki – még a józan gondolkodást, a szükséges fejlődés építőmunkáját is megzavarva – ezekkel az eredményekkel-következményekkel kapcsolatos – néha lehetetlen – kombinációkkal van elfoglalva. Ennek a jelenségnek magyarországi vonatkozását még eléggé feldolgozta a magyar történelemtudomány. De mivel a szerző erre a témára koncentrálni, ezt a sajátos történelmi pillanatot ragadja meg, még itt is tud újat mondani, vagy legalább a már ismert dolgokat ebbe az általa megragadott egészbe állítja. Elég sokat mond Károlyi kísérletéről, hogy Magyarországot, ne az ezeréves múlt alapján követelőző, hanem új, független, antantbarát és demokratikus országnak tüntesse fel, hogy ne legyőzött országgént, hanem új, most függetlenné vált országgént kezeljék. Valamivel kevesebbet a Tanácsköztársaságról, mint utolsó próbálkozásról, hogy az ország megmentésére indított fegyveres harccal és az ország egységének új alapokra helyezésével elkerüljék az elkerülhetlent. (Hangsúlyozva, hogy Belgrád éppúgy mint Párizs „azt a magyarok végső nemzeti elkeseredettségének tulajdonították”.)

Legtöbbet foglalkozik azonban Horthyval. Nem témája az a vita, hogy Horthy a hatalom megszerzése érdekében még az ország feldarabolása árán is hogyan és mennyiben alkudozott a románokkal. De legalább egy lábujjgызet erejéig megemlíti szegedi kapcsolatát a szerbekkel. („Akkor azzal fordultam Belgrádnak, hogy segítségét kérem, amit meg is kaptam” – idézi Horthyt.) Részletesen ismerteti viszont, hogyan alakult ki az a politika, amely kiváltotta a szomszédok gyanakvását, amíg azok véleménye onnan, hogy „Horthy, Friedrich és a magyar arisztokrácia Nagy-Magyarországot akarnak”, eljut addig, hogy „Magyarország a fennálló közép-európai állapotok megdöntésére készíti fel hadseregét”. Ebben a keretben ismerteti nemcsak a trianoni szerződés revíziója előkészítésének és tervezésének állandó erőfeszítéseit, hanem szól azokról a

fegyveres bandákról is, amelyek kezdetben kísérletet tettek arra, hogy „beleszóljanak a határmegállapítás végrehajtásának kérdésébe”, később pedig „Magyarországon mozgolódní kezdtek a különféle revansista-félkatonai szervezetek, amelyek úgy gondolták, hogy elérkezett az idő a határok visszaállítására. Fegyveres összetűzéseket provokáltak, elsősorban a román határon”. De arról is, hogy a „pragmatikus erdélyiek” (Bethlen miniszterelnök és Bánffy külügyminiszter) hogyan próbálják kialakítani az ország normális életét lehetővé tevő politikát, amely történelmi távlatba teszi Trianon revízióját és az országot a szükséges építómunkára, a gazdaság megszilárdítására próbálja összpontosítani.

Mint mondtuk: minderről is sok újat mond vagy foglal össze, de ezekkel a kérdésekkel elég sokat foglalkozott a magyar történetírás. Az igazi újdonság azonban annak megvilágítása, hogy Trianon hogyan lesz a jugoszláv diplomácia, sőt minden jugoszláv tevékenység döntő csomópontja is. Onnan, hogy mennyire az egész jugoszláv tevékenység gerince lesz Trianon revíziójának megakadályozása. Azon át, hogy ebben a korban Jugoszlávia mennyi kísérletet tesz a mostani határokon túli területszerzésre, hogyan próbálja elodázní kivonulását Pécsról és Bajáról. (Olyan meglepetésként ható részlettel, mint az, hogy az ezeréves határok megvédésére berendezkedő, a népszavazás gondolatáig csak később eljutó, akkor is azt az egész elszakítandó területen kezdeményező magyar politikával szemben, nem Magyarország kezdeményezett népszavazást a Topolyáig húzódó magyar többségű területen, hanem Jugoszlávia szorgalmazta a népszavazást Baján és Mohácson.) Addig, hogy Jugoszláviának az új határok megvonásával kapcsolatban vizsgálva van minden szomszédjával: Romániával Bánát miatt, Olaszországgal Fiume miatt, Albániával Kosovo miatt, és mert Fiuméért Szkadárral akarják kárpótolni, Bulgáriával és Görögországgal Macedónia miatt.

3.

A könyvnek fent érzékeltetett alapvető mondanivalójával kapcsolatban is van néhány meglepetés erejével ható felfedezése, ami vagy eddig teljesen ismeretlen volt még a történelemmel nem hivatásszerűen, de érdeklődés és olvasmányok alapján alaposabban foglalkozók előtt is, vagy pedig olyan mennyiségű és újdonság erejével ható anyagot tár elénk, hogy teljesebb képet kapunk még azokról a dolgokról is, amelyekről a történelemmel ily módon foglalkozó ember már hallott, amelyekre vonatkozóan már van ismeretanyaga. Az utóbbiak közé tartozik a Jugoszláviához került és a Magyarországon maradt kisebbségek helyzetének alakulásával kapcsolatban elénk tárt hatalmas anyag. Azzal az alapvető következtetéssel, hogy ennek a kérdésnek a taglalása kiegészíti a bevezetőben említett képet: annak megvilágítását, hogy mennyire más

a II. világháború után kialakult helyzet, mint az a helyzet, amely az I. világháború után létezett. Akkor ugyanis a kisebbségek iránti viszony pusztán az anyaország és az aktuális állam közti kapcsolat függvényeként alakult, hogy a II. világháború után Európa eljusson oda, hogy a kisebbségek kérdését a polgárok egyenjogúságának összefüggésében vizsgálja. Mint ahogyan – legalább a jugoszláv történetírás – elég sokat foglalkozott a könyvnek egy másik mondanivalójával: a Jugoszlávia bomlasztásának, a különféle szakadár mozgalmak támogatásának magyar erőfeszítéseivel.

A már sok más helyen is taglalt kérdésektől a meglepő újdonság erejével ható közlésekig vezető átmenetet azoknak a szinte lehetetlen ötleteknek az ismertetése tölti ki, amelyeket a békeszerződések revíziójának próbálkozásai szültek. A területcserétől (attól az ötlettől, hogy Horgost és környékét elcserélik a Baja környéki délszláv lakosságú területért), a kettős adminisztráción át (Horthy javaslatán át, hogy magyar és szerb adminisztrációt vezessenek be a szerbek által megszállt, de Trianonban Magyarországnak ítélt területen), egészen addig az ötletig, hogy Bánát önálló állam legyen. (Még a Vajdaság-Délvidék vitáinkhoz is kapunk egy adalékot: a Vajdaság nemcsak azért nem Délvidék, mert Szeremsg nem tartozik a Délvidékhez, hanem azért sem, mert a Délvidéket jelentő Bácska és Bánát területe nem került egészében Jugoszláviához.)

Mint mondtuk, ezek a részletek visznek el olyan igazi újdonságokhoz, amelyekkel még a történelemmel alaposabban foglalkozó olvasó is itt és most találkozik először. (Például az olyan meglepetés erejével ható közlésekhez, mint az, hogy a magyar uralkodó osztályban volt egy elég erős áramlat, amely román királlyal perszónáluniót akart Romániával, amiről Bécsben hivatalos tárgyalások folytak, amivel a könyv több helyen foglalkozik, csak lábjegyzetben közölve a román külügyminiszter cáfolatát: ők nem foglalkoztak vele, csak „egy nagy tekintélynek örvendő magyar személy” ajánlotta fel a magyar koronát a román királynak, azzal, „hogya a román kormány elfogadja ajánlatát, egy magyar küldöttség legkésőbb tíz napon belül Bukarestben hivatalosan is megismétli az ajánlatot”.) Hogy a könyv az olvasó szemében nemcsak történelmünk egy mozgalmas és izgalmas korszakát hatalmas kutatómunkával, egy tehetséges történész alaposágával és eredetiségével feldolgozó művé kerekedjen, hanem olyan munkává is, amely az ingyencégek egész sorát kínálja a történelem szerelmeseinek és az ilyen kérdésekkel érdekes olvasmányként foglalkozóknak.

BÁLINT István